

Світлана Луцій / Svitlana Lushchii
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
Національна академія наук України, Київ
(Україна)
Institute of Literature T. G. Shevchenko
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
(Ukraine)

e-mail: Svitlana.lushchii@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9380-8986

<https://doi.org/10.34768/q4b5-te29>

Nr: 4 (2022)

ISSN (on line) 2658-154X

**Друга світова війна у рецепції Івана Багряного:
проблематика, текстуальні стратегії**

**The Second World War in the reception of Ivan Bahrianyi:
problems, textual strategies**

Abstract

The article analyzes Ivan Bahrianyi's reception of the events of the Second World War. The writer's works "Circle of Fire" and "A Man Running over the Abyss" became the object of the study. It is proved that this artistic understanding takes place at the level of problems, image system, and textual strategies. Attention is drawn to I. Bahrianyi's depiction of the events of the war and the situation of Ukrainians in the midst of this war, to the combination of artistic and documentary elements in his works.

The textual strategies in the works of I. Bahrianyi about the war are considered. The problems of I. Bahrianyi's works "Circle of Fire" and "A Man Running over the Abyss" are covered in detail. The function of ekphrasis in these works is analyzed.

Means of creating images are represented. It is emphasized that I. Bahrianyi's prose about the war should be reread and reinterpreted again. It has become especially relevant today, during the Russian invasion of Ukraine.

Key words: I. Bahryanyi, prose, Second World War, issues, textual strategies, ekphrasis.

Ключові слова: І. Багрянний, проза, Друга світова війна, проблематика, текстуальні стратегії, екфразис.

Друга світова війна стала предметом дослідження та осмислення багатьох письменників діаспори. Про долю України та українців протягом 1941–1945 рр. ішлося в щоденникових записах, листуванні й художніх текстах Івана Багряного, Віталія Бендера, Докії Гуменної, Олекси Ізарського, Ігоря Качуровського, Ігоря Костецького, Степана Любомирського, Уласа Самчука та ін.

Прозаїки діаспори зафіксували жахливі подробиці війни, показали трагедію українців, які, не маючи власної держави, опинилися між двома тоталітарними силами: більшовиками та фашистами. Кожен із цих режимів цілеспрямовано намагався їх знищити не лише фізично, а й психологічно. І більшовицька, і фашистська влада безжалісно руйнували українську культуру, спотворювали українську історію, придушували будь-які спроби відродити свою державу.

Письменник І. Багрянний, на відміну від деяких колег по перу, чудово розумів настрої і стратегію і більшовицької, і фашистської влади. Він не мав жодних сумнівів, що нацистська Німеччина ніколи не підтримає українців у боротьбі за незалежність. Трагедію свого народу І. Багрянний у романі “Людина біжить над прірвою” підкреслив за допомогою картин Гюстава Доре “Христос на Голгофі” та “Йосип і Марія з дитям утікають у Єгипет”.

Останню художник Максим Колот, головний герой цього роману, опублікував у районній газеті, яка перебувала під пильним наглядом фашистської влади. Фашисти повісили його друга-художника Миколу за те, що намалював театральну завісу національну за змістом: “Від друга залишилась ця картина (“Йосип і Марія з дитям утікають у Єгипет” – С. Л.) та ще Біблія, ілюстрована Густавом Доре... Цю картину скопіював Микола теж із тієї Біблії. Вона лишилась як спадщина по полум’яному другові, напевно, не менш геніальному, як сам Густав Доре. І це – символічна спадщина. Так нібито друг намалював її навмисне для Максима як указівку чи як потіху, що не тільки йому доведеться бігти по землі, бо ж бігали й інші. Чи, може, як

іронію, що от, мовляв, Христос мав куди бігти, рятуючись утечею, а він, Максим, не матиме?”¹.

Як і передбачав І. Багрянний, прагнення частини українського суспільства відродити власну державність за допомогою гітлерівської Німеччини виявилися марними. Герой роману “Людина біжить над прірвою”, харківський художник Микола Д., також сподівався на те, що фашисти підтримають українців. За іронією долі він сам був страчений фашистами.

Проблеми “українська людина і війна”, “поневолена Україна як розмінна монета у світовій геополітиці”, “українці між двох ворожих сил” стали ключовими у творах І. Багряного. Письменник, політик, культурний діяч, художник діаспори, він у 1930-і роки був двічі безпідставно заарештований і засуджений більшовиками за націоналізм та контрреволюційну діяльність. У 1942 році дивом урятувався від рук фашистів, які також мали намір розстріляти українського письменника за його націоналістичні погляди. І. Багрянний, як і його герой Максим Колот, також був заарештований за антифашистський та проукраїнський зміст театральної завіси.

У романі “Людина біжить над прірвою” якраз і розповідається історія з театральною завісою. Максим Колот, який багато в чому повторив життєвий шлях письменника Багряного, разом із другом Миколою створили неймовірно красиву завісу для театру. На місці попередньої сірої ряднини сцену прикрасило яскраве жовто-блакитне панно, яке символізувало незламну самостійну Україну та її прапор. Обидва митці висловили свої погляди на подальшу долю Батьківщини, підкресливши малюнком, що відродиться вона завдяки власним силам, не сподіватиметься на ласку інших держав: “То була кольорова феєрія! Сходячи просто в очі, сліпучо сяє сонце. Велике, воно підіймається з-за обрїю вогняною півкулею. Це – у центрі. А праворуч – земля, оздоблена великим колоссям стилізованої пшениці, і ліворуч – море. Над сонцем синя баня неба, поділена на концентричні кола – від рожевого над сонцем і до темного ультрамариново-зеленого вгорі, в zenіті. Ті кола концентричні перетинають широкі пасма промінів, розходячись від сонця конусом. І на місці перетинання з кожним колом ті всі промені дають інший колір... Сліпуча кольорова, спектральна мозаїка... Сонце зійшло, але воно ще чекає. Чекає чогось. І те чекання чогось відчувається на всьому. Чекання великого початку, воскресіння, чи великої бурі, що все оновлює, а чи великої катастрофи, що все похоронить. Внизу під сонцем, під морем і під землею, на широкій

¹Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 18.

смузі – кобзарі вряд, як військо. Вони сидять над бандурами в єдиному напруженні. Але вони не грають. Сліпі й довговусі, вони чекають, тримаючи мозолясті руки на струнах. Задумалися, слухають, чекають. Чекають на гасло... Ось-ось – ударять літаври! І тоді... Це сліпуче сонце його, Максимової, Вітчизни, загрожене чорною-чорною смертю на грані великого Воскресіння. Сонце їхньої Вітчизни, – його й Миколиної!”².

Після двох місяців, проведених у тюрмі, І. Багрянний, як і його герой Максим Колот, зрозумів, що не прийме жодного тоталітарного режиму: ні більшовицького, ні фашистського.

Письменник вирушив спочатку в Західну Україну, а потім опинився в еміграції, у таборах Ді-Пі. У містечку Турка познайомився з композитором і керівником Капели бандуристів Г. Китагим, який написав музику до його патріотичних пісень та маршів: “Вперед, сини народу” (гімн ОДУМу), “Ми об’їхали землю навколо” (марш ОДУМу), “Вставай, народе!” “Марш Україна”, “Пісня про Тютюнника”, “Марш поляглих”, “Нема тої сили”, “Колискова”.

Варто наголосити, що І. Багрянний словом і пензлем воював лавах Української повстанської армії: писав відозви, статті, коломийки, а також малював агітаційні плакати та листівки.

Друга світова війна стала трагедією не лише для його народу. Письменник, який змушений був утікати на Захід, назавжди розлучився зі своєю родиною – дружиною Антоніною Дмитрівною Зосимовою та сином Борисом і донькою Наталею.

У романі “Людина біжить над прірвою” та повісті “Огненне коло” глибоко зображена іще одна національна драма: у часи Другої світової війни українцям доводилося воювати в лавах кількох ворожих армій – радянської, німецької, угорської, румунської. Повість І. Багряного “Огненне коло” – яскраве тому свідчення. Ця повість – один із кращих творів в українській літературі про трагедію під Бродами, яка відбулася у липні 1944 року. (Найзапекліші бої тривали протягом 17–22 липня.) У цій битві українці перебували по різні боки барикад. Одні билися в Червоній армії, інші – у складі дивізії СС “Галичина” разом із XIII німецьким корпусом. Українська дивізія відчайдушно билася з радянськими військами, втративши понад 70% складу, тоді як німці прагнули зберегти своє життя і здавалися в полон.

² Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 101–102.

Поховавши своїх полеглих товаришів у вирві, яка залишилася після розриву бомби, Петро Сміян сказав такі слова: “Майбутні історики німецькі напишуть, що тут до останку, до загину стояли німецькі солдати, але то не буде правда...Доказом цього є оця братська могила, одна з нечисленних, що були й що ще будуть тут, до нас...Тут лежатимуть кості як доказ, що до останку, до загину тут стояли Ми...Кожен цаль цієї землі тут полили своєю кров’ю Ми. Українські вояки...Це Ми поставили чоло ворогові в цілком безвиглядній ситуації!... Нас вибито. Нас вимордувано. Нас витолочено, це так. Але нас не перемажено...”³

Петро Сміян, воїн цієї дивізії, зумів вийти з оточення – “огненного кола”. Підбивши ворожий танк, він із жахом побачив, що серед загиблих радянського екіпажу його кохана – Ата Дахно: “І було те обличчя дівоче... І було те обличчя знайоме... Ата!...Петро повів рукою по ніжному, шовковому волоссі, й його шорсткі пальці заплуталися в тоненьких волосинках...

– “Ворог”...

Так ось він, “ворог”!...”⁴.

У повістях та романах І. Багряного війна виступає як жахлива трагедія, яка несе руйнацію і смерть. Читачеві назавжди запам’ятався образ жінки із роману “Людина біжить над прірвою”, яка благословляла іконою колону бійців: “А по шляху, посеред вулиці, загрузаючи по коліна в грязюці, біжить боса й простоволоса жінка. Вона біжить боком, а в руках тримає дві почорнілі дошки-ікони Спасителя й Марії. Вона тими іконами, біжучи, хрестить колону. ... Колона зникла в тумані. А жінка лишилась. Під наглим розривом бомби вона зломано впала ницьма в грязюку, зі страшними прокльонами... і дошки Спасителя з Марією полетіли геть...”⁵.

Війна для письменника – найвищий вияв абсурдності буття, що прирікає людину на страждання, смерть, знецінює усі духовні вартості та моральні закони.

У згадуваних творах про війну не випадково з’являється образ прірви, вирви, безодні. У дослідженні О. Коломієць “Художня рецепція подій Другої світової війни в українській еміграційній літературі крізь призму екзистенційного образу прірви (на матеріалі роману Івана Багряного “Людина біжить над прірвою”)” слушно висловлені міркування про те, що образ прірви в художніх творах символізує екзистенційне

³ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 68–69.

⁴ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 124.

⁵ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 43.

становище людини ХХ століття, яка постійно знаходиться в “межових ситуаціях” і яка увесь час постає перед непротим моральним вибором. Це стосується і героїв І. Багряного: “Друга світова війна в романі Івана Багряного “Людина біжить над прірвою” виступає тлом, тією граничною ситуацією, у яку письменник ставить героїв, щоб показати свою віру в людину і перемогу гуманістичних принципів”⁶.

Численні описи у творах І. Багряного вражають своєю реалістичністю, промовистими, майстерно виписаними деталями. Так, ведучи мову про жахливе бомбардування, під яке потрапили бійці дивізії “Галичина” неподалік села Гута Пеняцька, а потім опинилися в кільці, бо радянські війська прорвали фронт на півдні і почали оточувати їх, письменник зазначав: “*Картина, що він (боєць-розвідник – С. Л.) її намалював двома мазками, була жахлива й заморожувала кров у жилах*”⁷.

Війна у творах І. Багряного асоціюється із справжнім Апокаліпсисом. Так, Петро Сміян, лежачи в окопі, із жахом дивився на розриви бомб і слухав страшні звуки після вибухів: “Небо померкло від диму, від смерчів землі, від божевільного грохоту. Бомби сипалися безперервно. Довге, вібруюче виття скинених бомб вимотувало душу, бо так і видавалося, що з кожною такою звуковою смугою насувається точне попадання розпеченої потвори, і – крах. Крах усьому... Земля двиготіла, як під час землетрусу, чварах кала смерчами в небо і спадала хмарами згори, присипаючи людей... І сипалося залізо, завиваючи на лету, розірване на череп’я”⁸.

Зображаючи картини страшних кровопролитних битв, апокаліптичність ситуації у повісті “Огненне коло” прозаїк підкреслював за допомогою кольорової гами. Петро Сміян споглядав, як мало бійців дивізії вижило під час бою і які чорні від диму виходили вони з поля бою: “Петрові кров утамувалась, і він бачив світ. Світ був *опаловий, кривавий* від заграв і вечірнього сонця, що заковувалося за *червоно-чорний* обрій. І такий той світ був *грімливий*, що розсідалася голова. Дим ішов хмарами, й ішов морем вогонь по землі”⁹.

⁶ Kolomiets O. Khudozhnia retseptiia podii Druhoi svitovoi viiny v ukrainskii emihratsiinii literaturi kriz pryzmu ekzystentsiinoho obrazu prirvy (na materialii romanu Ivana Bahrianooho “Liudyna bizhyt nad prirvoiu”) // Vid “Skey” do “Buinoho vitru”: tvorchia planeta Ivana Bahrianooho / uporiad. Sergii Kozak. Kyiv: Lit. Ukraina, Ukrainska vydavnycha spilka im. I. Bahrianooho, 2016. S. 310.

⁷ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 34.

⁸ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S.33.

⁹ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S.41.

Часто у творах І. Багряного про війну художність поєднується із глибоким психологізмом та реалістичністю зображення. Як слушно зазначає Т. Кушнір, “характерним для Івана Багряного є те, що майже для усіх своїх творів він вибирає реальні факти і події. Автор використовує документальні свідчення і в “Огненному колі”. Тут документалізм був викликаний природною потребою правди. Естетика документалізму спонукає до роздумів про межі між реальністю та її художнім відтворенням”¹⁰.

У багатьох описах на перший план виходить саме Багрянний-художник. Варто зазначити, що І. Багрянний був прекрасним ілюстратором. Перші ілюстрації були зроблені Багрянним до дебютної прозової збірки “Чорні силуети”(1925). Найвідомішими стали його малюнки до власних книжок “Антон Біда – герой труда”, “Казка про лелек та Павлика-мандрівника”, “Телефон”, романів “Тигролови”, а також до повістей та романів У. Самчука “Юність Василя Шеремети”, Т. Осьмачки “Старший боярин”, Ю. Косача “Еней і життя інших”, Дж. Орвелла “Колгосп тварин”, збірок оповідань П. Маляра “Щастя”, Олеся Шпильки “І сміх, і горе”. Багрянний написав портрети відомих українських культурних діячів-емігрантів, зокрема портрети Д. Гуменної, Г. Китастого, артистки А. Кривецької та ін.

Оскільки І. Багрянний був іще й професійний художник, то в його прозових творах містяться детальні описи картин, будівель і скульптур, часто пошкоджених чи й зовсім зруйнованих під час воєнних дій. Саме словесні описи різних образів (малярських, скульптурних, архітектурних, музичних) у повістях та романах І. Багряного дозволяють окреслити малярську складову його світобачення.

Варто наголосити, що у творах І. Багряного важливу роль також відіграють сюжети з Біблії, відтворені на стінах соборів чи на полотнах відомих художників. Так, у романі “Людина біжить над прірвою” він описує і фрески з біблійними сюжетами на стінах майже зруйнованої церкви в Охтирці, і подає опис самої будівлі: “Недавнє струнке чудо архітектури Растреллі, виширилася вона проваллям і хаосом брил, перемішаних із кісьми, зяяла й димилась, і сходила чадом. Прибіжище душ людських, символ могутности й святости, “неопалимої купини”, непорушної сили й вічного

¹⁰ Kushnir T. Zhanrova spetsyfika “Ohnennoho kola” Ivana Bahrianoho // Vid “Skeky” do “Buinoho vitru”: tvorchia planeta Ivana Bahrianoho / uporiad. Sergii Kozak. Kyiv: Lit. Ukraina, Ukrainaska vydavnycha spilka im. I. Bahrianoho, 2016. S. 337.

покою, надія й підпора всіх страждених і обтяжених – ця, як і інші, й інші, сходячи чадом, оберталася у прах”¹¹.

Цей храм в Охтирці, який згадується на початку роману “Людина біжить над прірвою”, був побудований за проектом архітектора Франческо Растреллі 1768 року в стилі українського бароко. Це Свято-Покровський кафедральний собор, який вважається одним із найкрасивіших храмів цього міста. Під час Другої світової війни храм зазнав значних руйнувань. До речі, під час теперішньої війни від рашистських обстрілів також постраждало чимало будівель у рідному місті письменника – Охтирці. Було пошкоджено краєзнавчий музей, у якому зберігається експозиція, присвячена видатному землякові.

У романі є ще один опис храму – Свято-Троїцького монастиря, де більшовики розмістили Дитяче містечко – колонію для сиріт і безпритульних. І. Багрянний певний час працював тут учителем малювання, тому добре знав цей монастир. Арештованого Максима Колота везуть машиною. Він не бачить дороги, але внутрішньо відчуває, що неподалік знаходиться саме ця будівля: “Там десь за лугом, ген над чорно-сивою імлою снігової пустелі, мав бути колишній монастир. Максим не бачив його, але знав і відчував, що він десь там – колишній Свято-Троїцький монастир, а пізніше – “Дитяче містечко”, що потім стало військовим (військ НКВД) “городком” зі страшною репутацією, а ще пізніше – резиденцією Гестапо з іще страшнішою репутацією”¹².

У романі читач знайде чимало описів скульптур, зруйнованих більшовиками чи фашистськими військами. Наприклад, у романі “Людина біжить над прірвою” тричі зустрічається образ мармурового ангела.

Споглядаючи плач над убитими після ворожого бомбардування, Максим згадав ангела на цвинтарі і його сльози: “... Мрамуровий холодний янгол найпечальніший образ його дитинства – там, на надгробнім пам’ятнику на соборному цвинтарі. Це він десь там плаче – мрамуровий янгол у мрамуровій печалі, ніжний, лагідний і холодний, невтішний у безмежній своїй скорботі над серцем людський, оберненим у пустирище...”¹³.

Пригадався Максимові білий мрамуровий янгол, коли він побачив маленьку героїчну сестру-жалібницю, яка біля села Велика Писарівка змусила військових, які

¹¹ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 6.

¹² Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 63.

¹³ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 33.

відступали, забрати поранених солдатів: “І ось тут раптом, як дивне видиво, з’явилась і звернула на себе увагу всіх якась дівчина. ...Молоденька, сімнадцятилітня дівчина з руським непокритим волоссям, що розвівалося по вітрі, вона була мовби той Янгол мармуровий з цвинтаря, що раптом ожив і вибіг на середину вулиці”¹⁴. Чотирнадцятий розділ роману “Людина біжить над прірвою” так і називається “Янгол”.

Петро Сміян і Роман побачили перекинуту й закривавлену скульптуру Божої Матері з Дитям, яка лежала на полі бою. Хтось із бійців шукав біля неї прихистку, намагаючись сховатися тут під час жакливого бомбардування: “І тепер от Божа Мати лежить горілиць і дивиться в синє небо скорбними очима. Ніби перед тим вона була жива, а тепер убита... І дитя теж, що так припало до грудей, ніби було живе, а тепер от вбите...”¹⁵. Обличчя Божої Матері нагадало Петрові обличчя його коханої Ати Дахно. І від цього стало дуже моторошно.

Повість “Огненне коло” та роман “Людина біжить над прірвою”, як і інші твори письменника, свідчать про те, що українці ніколи не приймали і не приймуть ролі жертви. Письменник змальовував образ гордої людини із сильним почуттям власної гідності та незламною волею до життя (Григорій Многогрішний “Тигролови”, Андрій Чумак “Сад Гетсиманський”, Максим Колот “Людина біжить над прірвою”, Петро Смія “Огненне коло” та ін.).

Гуманістична проза Багряного, перекладена багатьма мовами, користувалася популярністю у читачів. Європейські читачі, які щиро полюбили українських героїв, не могли повірити, що їхні долі – не художня вигадка, а правдиві історії багатьох українських інтелігентів, яких так і не зміг скорити й знищити радянський тоталітарний та фашистський режим, власне, як і самого Багряного.

Саме безмежна сила духу і внутрішня стійкість допомагала українцям у будь-які часи протистояти державам-загарбникам, залишатися переможцями у двобої із супротивниками. Під час розмови із майором НКВС Максим Колот безстрашно говорить про це: “Бо ж ми єдині стали проти обох розпинателів своєї вітчизни, проти обох ворогів, що розіп’яли наш народ удвох на спілку, й поставили їм обом опір – чим і як змогли”¹⁶.

У романі “Людина біжить над прірвою” є епізоди допитів Максима Колота, під час яких він поводить себе гордо і сміливо. Так, арештованого Максима Колота привезли

¹⁴ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 166–167.

¹⁵ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 52.

¹⁶ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 109.

до невідомої хати, яку охороняло багато озброєних автоматників. У добре освітлені натопленій хаті, під образами, за столом сиділи люди, розглядаючи велику військову карту: “Та ось із-за столу звелася дебелина людина в блискучій шкірянці, з орденами, з блискітками, з вороною ручкою пістоля над кобурою, – звелась і вийшла до нього... Те “щось”, що викликало цей сміх, – то було нагле й гостре почуття пародійності – так пародійності! – побаченої картини. Відчуття кричущої її реальності і в той же час – кричущої пародійності”. “Ніч у Філях під Бородіно!!! От! А це Кутузов, далебі!? І десь уже бачений! Бачений!...Га-га!.. Яка страшна іронія!”¹⁷.

Військова нарада нагадала Максимові картину художника О. Ківшенка “Військова рада у Філях”. На полотні було зображено таємну нараду, яку зібрав М. Кутузов 13 вересня 1812 року в підмосковному селі Філи для того, щоб колегіально узгодити подальші дії: чи далі продовжувати оборону Москви, чи відступити, щоб зберегти армію.

За іронією долі цього “радянського Кутузова” Максим бачив у зовсім іншій ситуації, жалюгідного і наляканого. Максим зустрівся з ним, коли збився з дороги і не міг зрозуміти, де він знаходиться. І раптом він побачив двох “торбешників” – молодшого і старшого. У них Максим запитав дорогу: “А старший тремтячими руками скинув торбу, швидко розв’язав її й вийняв звідти білу паляницю. Й простяг її Максимові. Максим узявся за другий край паляниці, і тут...очі їхні зустрілися! Господи, Боже мій, грім з ясного неба! Кутузов!!! Так, Кутузов!.. А Кутузов (це таки був дійсно він, хоч і добре переодягнений та зарослий до невпізнання), ніби його вдарив параліч, – тримався за край паляниці, не в стані пустити руки, і не міг відвести очей від Максима. Губи йому скривилися жалібно й побіліли-побіліли...

– Гм, – сказав нарешті Максим, оговтавшись. А потім додав глузливо: – На кого ж ви покинули ОСО армії, товаришу? Га?..”¹⁸.

І. Багрянний, як і його герой Максим Колот, зазнав знуцань від обох влад: і більшовиської, і фашистської. Тому відомий памфлет “Чому я не хочу вертатись до ССРСР?” (1946) від починає рядками, у яких пояснює, за яких умов він готовий повернутися в Україну: “Я вернусь до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, в Європі, і там, по сибірських концentrатах, тоді, коли

¹⁷ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992. S. 66–67.

¹⁸ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. S. 219.

тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як гітлерівська. Коли НКВД піде вслід за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як фашизм німецький. Коли нам – Українському Народові – буде повернено право на свободу і незалежність в ім'я християнства і справедливості”¹⁹.

Як політик, І. Багрянний до останнього подиху відстоював ідею української незалежної держави, яку будуть виборювати як українські емігранти, так і політичні сили в материковій Україні. Важливу роль він відводив молодим партійним та комсомольським кадрам в УРСР. За ці погляди був гостро критикований деякими еміграційними діячами. У статтях, памфлетах, доповідях, інтерв'ю, промовах і виступах вів мову про об'єднання українських політичних сил, про національне виховання еміграційної молоді. Письменник не дожив до того часу, коли в 1991 році Україна стала незалежною державою, однак своєю діяльністю зробив дуже багато, щоб ця подія сталася.

Повість “Огненне коло” та роман “Людина біжить над прірвою” І. Багряного дають усі підстави говорити про те, що митець осмислював Другу світову війну саме крізь призму історії України та українців. Під час цієї війни українці, попри їхнє бездержавне становище, не приймають комплексу жертви.

Тема “Друга світова війна і Україна” прочитується у згадуваних творах комплексно: на рівні проблематики, образної системи, текстуальних стратегій. І. Багрянний правдиво і психологічно тонко зображає події війни та становище українців у вирі цієї війни.

Художні тексти письменника про українську людину, яка опинилася у вирі воєнних подій, варто уважно перечитати й осмислити саме сьогодні, у часи підступного російського нападу на Україну. Відчитується багато паралелей, пояснюється чимало рашистських методів, запозичених із радянського минулого. Змінилися лише обставини, бо сьогодні українці борються у лавах своєї армії за свою державу, про яку так багато мріяв І. Багрянний і робив усе для того, щоб вона з'явилася на політичній карті світу. Зараз, на відміну від часів Другої світової війни, Україна не кинута напризволяще і має підтримку багатьох держав. Із 24 лютого вона мужньо стала на чолі зі страшним світовим злом – росією.

¹⁹ Bahrianyi I. Chomu ya ne khochu vertatys do SSSR? Vinnipeh, 1946.

Bibliografia

1. Bahrianyi, Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu [A Man Running over the Abyss]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. 1992.
2. Bahrianyi, Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediiu pid Brodamy [Circle of Fire: a story about the tragedy near Brody]. Fire” Kyiv: Varta, 1992.
3. Bahrianyi, Ivan. Chomu ya ne khochu vertatys do SSSR? Vinnipeh, 1946.
4. Kolomiets Olena. Khudozhnia retseptiia podii Druhoi svitovoi viiny v ukrainskii emihratsiinii literaturi kriz pryзму ekzystentsiinoho obrazu prirvy (na materialy romanu Ivana Bahrianoho “Liudyna bizhyt nad prirvoiu”) [Artistic reception of the event of the Second World War in Ukrainian emigration literature through the prism of the existential image of the material of Ivan Bahriany’s novel “A Man Runs over the Abyss”] // Vid “Skeky” do “Buinoho vitru”: tvorchy planeta Ivana Bahrianoho / uporiad. Sergii Kozak. Kyiv: Lit. Ukraina, Ukrainska vydavnycha spilka im. I. Bahrianoho, 2016. S. 307–311.
5. Kushnir T. Zhanrova spetsyfika “Ohnennoho kola” Ivana Bahrianoho [Genre specifics of Ivan Bahriany’s “Circle of Fire”] // Vid “Skeky” do “Buinoho vitru”: tvorchy planeta Ivana Bahrianoho / uporiad. Sergii Kozak. Kyiv: Lit. Ukraina, Ukrainska vydavnycha spilka im. I. Bahrianoho, 2016. S. 336–339.

Бібліографія

1. Багрянний, Іван. Людина біжить над прірвою. Київ: Український письменник, 1992.
2. Багрянний, Іван. Огненне коло. Повість про трагедію під Бродами. Варта, Київ 1992.
3. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до ССРСР? Вінніпег, 1946.
4. Коломієць, Олена. Художня рецепція подій Другої світової війни в українській еміграційній літературі крізь призму екзистенційного образу прірви (на матеріалі роману Івана Багряного “Людина біжить над прірвою”) // Від “Скельки” до “Буйного вітру”: творча планета Івана Багряного / упоряд. Сергій Козак. – Київ: Літ. Україна, Українська видавнича спілка ім. І. Багряного, 2016. С. 307–311.
5. Кушнір Т. Жанрова специфіка “Огненного кола” Івана Багряного Від “Скельки” до “Буйного вітру”: творча планета Івана Багряного / упоряд. Сергій Козак. – Київ: Літ. Україна, Українська видавнича спілка ім. І. Багряного, 2016. С. 336–339.

Анотація

Світлана Лушій. Друга світова війна у рецепції Івана Багряного: проблематика, текстуальні стратегії

У статті проаналізовано рецепцію Івана Багряного подій Другої світової війни. Об’єктом дослідження стали твори письменника “Огненне коло” та “Людина біжить над прірвою”. Розкрито особливості осмислення автором теми “Друга світова війна і Україна”. Доведено, що це художнє осмислення відбувається на рівні проблематики, образної системи, текстуальних стратегій. Звертається увага на зображенні І. Багряним подій війни та становища українців у вирі цієї війни, на поєднанні у його творах художнього та документального начала.

Розглянуто текстуальні стратегії у творах І. Багряного про війну. Детально висвітлено проблематику творів І. Багряного “Огненне коло” та “Людина біжить над прірвою”. Проаналізовано функції екфразисів у цих творах.

Репрезентовано засоби творення образів. Наголошено на тому, що прозу І. Багряного про війну варто перечитати й переосмислити знову. Вона стала особливо актуальною сьогодні, у часи російського вторгнення в Україну.

Про авторку

Луцій Світлана – д. філол. н., с. н. с, завідувач відділу зарубіжної україністики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Авторка понад 120 статей та індивідуальних монографій “Художні моделі буття в романах В. Підмогильного” (2008), “Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми” (2017), «“Велика проза” української діаспори 1940–1980-х років” (2017), « “Відновити історію знищень і відроджень”: Ю. Лавріненко і літературно-критична думка діаспори”(2018). Пріоритетні напрями наукової діяльності – історія української літератури, літературна критика, текстологія і джерелознавство.

Svitlana Lushchii – Senior Research Fellow. Institute of Literature T. G. Shevchenko National Academy of Sciences of Ukraine. She is the author of more than 120 articles and individual monographs “Artistic Models of Being in the Novels of V. Podmogylny” (2008), “Romance of the Ukrainian Diaspora in the 1960s-1980s: Issues, Genre and Style Paradigms” (2017), “ "Great Prose" of the Ukrainian Diaspora 1940s-1980s ”(2017),“Restoring the History of Destruction and Revival ”: Yu. Lavrinenko and the Diaspora's Literary Critical Thought” (2018). Priority directions of scientific activity are history of Ukrainian literature, literary criticism, textology and source studies.

Місце роботи – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, завідувач відділу зарубіжної україністики.